

Панченко О. І.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ОПИСУ ЛОКУСІВ РОМАНУ С. ФІТЦДЖЕРАЛЬДА

Проблема локуса є міждисциплінарною і набуває значення як у філологічних дослідженнях, так і для розширення загального бачення світу. Локуси, зазначені у популярному художньому творі, стають надбанням усіх читачів. Актуальним є дослідження особливостей опису локусів роману С. Фітцджеральда «Ніч лагідна» та використання трансформацій у їхньому перекладі українською мовою. Проблема простору та часу хвилює людство протягом багатьох століть. У сучасній філології вона є однією із центральних. Вивчення проблем художнього освоєння часу й простору здійснюється у роботах, авторами яких є С. Барабаш, В. Барабаш, Л. Гострик, В. Коркішко, Т. Шачковська та багатьох ін. Вони вказують, що час та простір, будучи найважливішими характеристиками реальної дійсності, пронизуючи побут, свідомість людей, виступають об'єктивними умовами існування художнього твору; грають величезну роль у формуванні світосприйняття, світовідчутті письменника і цим визначають особливості побудови індивідуально-авторської картини світу. У сучасній науці існує різні теорії художнього простору, але всі вони підтверджують тісний зв'язок часу та простору у художньому тексті. Мета статті – проаналізувати особливості перекладу українською мовою опису локусів роману С. Фітцджеральда «Ніч лагідна». Цей твір надає читачеві можливість насолодитися художнім описом Франції, Італії та інших місць. У статті проаналізовано використані трансформації у перекладі українською мовою опису локусів (300 одиниць) згаданого роману (власні назви міст, країн, гір, морів, океанів, локуси будівель, транспорту тощо). Проаналізувавши використані трансформації у перекладі українською мовою опису локусів роману висновкуємо, що найчастіше автор вдавався до транскрибування 50%, конкретизації та генералізації – 22%, додавання – 10%, вилучення – 8%, логічного розвитку – 5%, компенсацією – 5%. Перспективи дослідження вбачаємо в аналізі перекладу різних описів однакових локусів.

Ключові слова: локус, художній твір, переклад, перекладацька трансформація.

Постановка проблеми. Стаття написана у речіщі актуальних досліджень, оскільки проблема локуса є міждисциплінарною і набуває значення як у філологічних дослідженнях, так і для розширення загального бачення світу. Локуси, зазначені у популярному художньому творі, стають надбанням усіх читачів. Отже, актуальним є дослідження особливостей опису локусів роману С. Фітцджеральда «Ніч лагідна» та використання трансформацій у їхньому перекладі українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема простору та часу хвилює людство протягом багатьох століть. Її дослідженням займалися ще у Стародавній Греції. Велику роль у формуванні уявлень про час і простір зіграла теорія відносності А. Ейнштейна, що набула поширення на початку ХХ ст. У філології це питання стало розроблятися у 20–30-ті рр. ХХ ст., коли було зроблено перші спроби сформулювати поняття художнього часу та простору. У 60-ті роки простір

і час почали розглядатися, «з конфлікту, ситуацій, персонажів, з відносин між компонентами, усіма категоріями художнього світу» [7, с. 77]. У сучасній філології проблема простору та часу є однією із центральних. Вивчення проблем художнього освоєння часу й простору здійснюється у роботах, авторами яких є С. Барабаш, В. Барабаш, Л. Гострик, В. Коркішко, Т. Шачковська та багатьох ін. Вони вказують, що час та простір, будучи найважливішими характеристиками реальної дійсності, пронизуючи побут, свідомість людей, виступають об'єктивними умовами існування художнього твору; грають величезну роль у формуванні світосприйняття, світовідчутті письменника і цим визначають особливості побудови індивідуально-авторської картини світу; зміцнюючи внутрішні закономірності художнього твору, сприяють поглибленню формуванню стилю письменника; є композиційним стрижнем твору, засобом його внутрішньої організації та розгортання художніх образів. Вивченням художнього

простору активно займався французький філософ Г. Башляр, який розглядав аксіологічний аспект простору, простору людських переживань та його меж. Філософ умовно ділить художній простір на два світи (внутрішній і зовнішній) і три типи простору (будинок, небо, земля) і співвідносить їх із чотирма стихіями (вода, вогонь, повітря та земля). Слід зазначити, що Х. Башляр досліджує поетику простору художнього твору щодо психіки людини, вивчаючи взаємодію простору з такими психічними функціями, як уява, пам'ять, відчуття, сприйняття та інших [3].

На думку німецького філософа М. Хайдеггера, простір є абстрактною категорією, тому що він не може бути пізнаний усіма органами почуттів: простір не можна відчутти на дотик, на смак чи запах. Простір визначається свідомістю людини щодо свого перебування у ньому. Звідси такі категорії простору, як «тут» та «там» [9]. Тому філософ наповняє на суб'єктивності простору як його основній характеристиці, яка так чи інакше проявляється у «просторовій свідомості» автора художнього тексту, самого тексту та реципієнта цього тексту.

Художній простір за своєю суттю має такі характеристики: відкритість, замкнутість, просторість, доступність/недоступність погляду, ємність, чуттєве сприйняття, відносне розташування людини і т. д. Залежно від цих характеристик простір може бути відкритим, закритим, зовнішнім (макрокосм) та внутрішнім (мікрокосм) і т. д. [4]. Художній простір літературного твору конкретизується і реалізується з допомогою предметів, якими він наповнюється, оскільки предмети як конструюють простір і задають його межі, так й організують його структуру.

Тому художній простір художнього тексту знаходить своє смислове і формальне наповнення через предмети, що знаходяться в ньому; вони ж визначають кордони художнього простору [6]. Художник моделює різні зв'язки у картині світу: соціальні, етичні, тимчасові та інші. Тому простір художнього твору є моделлю всесвіту певного письменника.

У сучасній науці існує безліч теорій художнього простору, але всі вони підтверджують тісний зв'язок часу та простору у художньому тексті. Адже час рухається у просторі, взаємно визначається простором і може існувати поза ним.

Мета цієї статті – проаналізувати особливості перекладу українською мовою опису локусів роману С. Фітцджеральда «Ніч лагідна». Цей твір надає читачеві можливість насолодитися художнім описом Франції, Італії та інших місць.

Виклад основного матеріалу. Художній час та художній простір – найважливіші характеристики художнього образу, що забезпечують цілісне сприйняття художньої дійсності та створюють композицію твору. Простір, створюваний автором в його творі, може мати своєрідні «географічні» властивості: бути реальним (як у літописі або історичному романі) або уявним (як у казці). Крім того, простір може мати певні властивості, що так чи так «організують» дію твору.

У статті проаналізовано використані трансформації у перекладі українською мовою опису локусів (300 одиниць) роману С. Фітцджеральда «Ніч лагідна» (власні назви міст, країн, гір, морів, океанів, локуси будівель, транспорту тощо).

Транскрипція та транслітерація є способом перекладу лексичної одиниці за допомогою відображення її форми з використанням літер мови перекладу. Саме фонетичні та графічні системи мов мають певні відмінності і саме тому передача форми слова оригіналу мовою перекладу є приблизною. Наведемо приклад «*In the early morning the distant image of Cannes, the pink and cream of old fortifications, the purple Alp that bounded Italy, ...*» [9]. – «Рано-вранці далекі обриси **Канна**, рожево-кремові мури старих укріплень і пурпурові **Альпи**, за якими починалася **Італія**, ...» [10]. Назву *Cannes* було транслітеровано, не усі букви передано перекладачем як *Канна*, у перекладі множину передано одниною. Протилежне явище спостерігаємо у перекладі назв гір, де замість однини вжито множину. Назву країни передано традиційним сталим варіантом *Італія*.

Проаналізуємо наступний приклад. «*In another hour the horns of motors began to blow down from the winding road along the low range of the Maures, which separates the littoral from true Provençal France*» [9]. – «Ще за годину починали сигналізувати автомобілі на шосе, що зміїлося серед невисоких **Маєрських гір**, які відділяли узбережжя від **Провансу** – від справжньої **Франції**» [10]. Разом з використанням транскрипції у перекладі назви гір зроблено додавання, щоб допомогти читачеві зрозуміти, про яку географічну місцевість йдеться, а у перекладі назви південної частини Франції вжито додавання та транспозицію.

Наступний опис локусу насичений власними назвами. «*With half an hour to wait for her train Rosemary sat down in the Café des Alliés on the Croisette, ... with the Nice Carnival Song and last year's American tune. She had bought Le Temps and The Saturday Evening Post for her mother; ... the headlines of the French paper*» [9]. – «До поїзда

лишалось ще півгодини, і Розмері вирішила перечекати в «Кафе союзників» на *Крузетт*, ... «Карнавал у Ніцці» й наймодніший минулого року американський блюз. Розмері купила «Тан», а для матері – «Сетердей івнінг пост» ... заголовки французької газети» [10].

В українському варіанті спостерігаємо різні трансформації у перекладі цих назв. Назву кафе перекладено засобом калькування, *Croisette* було транслітеровано перекладачем як *Крузетт*, назву міста транскодовано згідно з встановленим варіантом *Ніцца*, назви газет транскрибовано.

Конкретизація пов'язана з такими словами, як *piece, affair, entity, unit, challenge, range, claim, concern, weakness, fine, good, useful, to be, to go, to get, to come* тощо, якими насичена англійська мова. Розглянемо приклад з використанням цієї трансформації. «*A mile from the sea, where pines give way to dusty poplars, is an isolated railroad stop, whence one June morning in 1925 a victoria brought a woman and her daughter down to Gausse's Hôtel*» [9]. – «За милю від моря, там, де запорошені тополі наступають на пінії, є самотній залізничний полустанок. Звідти одного червневого ранку 1925 року відкрите таксі повезло до готелю Госса двох пасажирок, матір з дочкою» [10]. Під час перекладу вираз *isolated railroad stop* (будь-яка зупинка) було конкретизовано та перекладено як *самотній залізничний полустанок*. Звернемо також увагу на використання аналогу в описі автомобіля.

Лексична трансформація, яка є протилежна до конкретизації, це генералізація. «*We'll stay three days and then go home. I'll wire right away for steamer tickets*» [9]. – «Побудемо тут два-три дні й поїдемо. Я сьогодні ж замовлю телеграфом каюту» [10]. Більш конкретна мета поїздки – додому – у перекладі не визначена, вжито загальне позначення поїдемо. У цьому ж прикладі спостерігаємо і конкретизацію – в оригіналі йдеться про квитки взагалі, у перекладі – каюта.

«*I don't suppose you ever hear much about those sort of people in Hollywood, but my husband wrote the first criticism of Ulysses that ever appeared in America*»». – «У вашому Голлівуді про них, певно, й не чули, а мій чоловік, між іншим, автор першої в Америці монографії про «Улісса»». Під час перекладу перекладач додав (конкретизував) у вашому Голлівуді.

«*They just stick around with each other in little cliques. Of course, we had letters of introduction and met all the best French artists and writers in Paris. That made it very nice*» [9]. – «Hi з ким не знаються, варяться в своєму соку. Ми от про все

подбали наперед: запаслися рекомендаційними листами до найвидатніших паризьких митців. Згадуємо тепер Францію, як казку!» [10]. Під час перекладу перекладач генералізував значення, замінивши Париж на Францію.

Вважаємо потребу у вживанні цієї трансформації дискусійною, оскільки, з одного боку, у низці прикладів неможливо зробити граматично правильний переклад без додавань, з іншого боку, часто змістові додавання можуть спотворити думку автора. Проаналізуємо деякі яскраві приклади вживання перекладацької трансформації додавання.

«*Out there the hot light clipped close her shadow and she retreated it was too bright to see. Fifty yards away the Mediterranean yielded up its pigments, moment by moment, to the brutal sunshine; below the balustrade a faded Buick cooked on the hotel drive*» [9]. – «На веранді гаряче світло враз підібгало її тінь до ніг, і вона мимоволі позадкувала – очам було боляче дивитися. За сто кроків од неї Середземне море блякло, потроху віддаючи неблаганному сонцю свою голубинь; під балюстрадою, на під'їзній алеї, плавився в промінні посірілий б'юїк» [10]. Перекладач додав на веранді у перекладі українською. На наш погляд, це є зайвим додаванням, воно певним чином відволікає увагу читача від загальної панорами моря.

«*The theory is, said Dick, arranging an umbrella to clip a square of sunlight off Rosemary's shoulder, that all the northern places, like Deauville, ... while half of us Americans come from tropical climates that's why we're beginning to come here*» [9] – «Ми розмірковували просто, – сказав Дік, переставляючи один із парасолів так, ... англійці звиклі до холоду. Тому вони вподобали північні місця – курорти, такі, як Довіль; що ж до американців, то половина з них однаково живе в тропічному кліматі, отож і сюди вони приїздитимуть охоче» [10]. Під час здійснення перекладу додано слово курорти для уточнення інформації, оскільки, можливо, на думку перекладача, україномовний читач не знайомий з курортною специфікою міста Довіль.

«*In the dark taxi, fragrant with the perfume Rosemary had bought with Nicole, she came close again, clinging to him. He kissed her without enjoying it*» [9] – «У темному, схожому на печеру таксі, що пахло парфумами, купленими за порадою Ніколь, Розмері щільніше пригорнулася до нього» [10]. У перекладі був доданий вираз у темному, схожому на печеру. Це додавання відбиває особливості стилю перекладача, але є зайвим у відношенні до оригінального тексту.

Проілюструємо прикладами таку також дискусійну трансформацію, як вилучення. «*A dozen cabbies slept in their hacks outside the Cannes station. Over on the promenade the Casino, the smart shops, and the great hotels turned blank iron masks to the summer sea*» [9]. – «На площі дримали в своїх колясках візники. Казино, розкішні крамниці й великі готелі на набережній стояли, заслонившись від моря сліпими залізними масками спущених жалюзі» [10]. У перекладі була вилучена фраза *outside the Cannes station*, вірогідно, зайва інформація на думку перекладача.

«*The late afternoon sky bloomed in the window for a moment like the blue honey of the Mediterranean then the shrill voice of Mrs. McKee called me back into the room*» [9] – «Надвечірнє небо за вікном на мить заяскріло блакиттю Середземного моря, але пронизливий голос місіс Маккі відразу повернув мене до вітальні» [10]. У перекладі було вилучено розгорнуте порівняння моря.

«*They looked out over the Mediterranean. Far below, the last excursion boat from the Isles des Lerins floated across the bay like a Fourth-of-July balloon foot-loose in the heavens*» [9]. – «Біля паранету вони задивилися на Середземне море. Далеко внизу останній екскурсійний катер плив по затоці, немов випущена в небо повітряна куля на святі Четвертого липня» [10]. Перекладач вилучив *from the Isles des Lerins*, можливо, вважаючи маловідомі французькі назви непотрібними для україномовного читача.

Цілісне перетворення є різновидом смислового розвитку. Прийом цілісного перетворення можна коротко визначити як перетворення окремого слова, а часом і цілого речення. До того ж перетворення відбувається не за елементами, а цілісно. Це також справедливо і щодо використання інших прийомів лексичних трансформацій. Цілісні перетворення частотних лексичних одиниць набули поширеного використання і в результаті цього вони закріпилися як словникові відповідники – постійні і варіантні. Особливо багато таких відповідників серед словосполучень живої розмовної мови. Розглянемо кілька прикладів.

«*Mr. McKisco drew a long breath, flung himself into the shallows and began a stiff-armed batting of the Mediterranean, obviously intended to suggest a crawl. His breath exhausted, he arose and looked around with an expression of surprise that he was still in sight of shore*» [9]. – «Ще на мілкому містер Маккіско набрав повні груди повітря, шубовснув у воду й замолотив випростаними руками по Середземному морю, вважаючи, очевидно, що

пливе кролем. Коли ж повітря не стало, він звівся на ноги, озирнувся і явно здивувався з того, що берег ще не зник з очей» [10]. Звернемо увагу на сполучення *stiff-armed*, що буквально позначає напружені, застигли руки, тож логічно уявити, що для досягнення такого стану руки мають бути випростаними. Модуляція напряду наявна у перекладі *still in sight of shore* (дослівно все ще у змозі бачити берег), де погляд переноситься на берег – він ще не зник з очей.

Одним із різновидів модуляції є антонімічний переклад. Антонімічний переклад – це лексикограматична трансформація, під час використання якої заміна стверджувальної форми в оригіналі речення супроводжується негативною формою в перекладі, або, навпаки, негативна для стверджувальної, супроводжується заміною лексичної одиниці на одиницю протилежного значення:

«*She stood in the ancient hill village of Tarmes. The villa and its grounds were made out of a row of peasant dwellings that abutted on the cliff five small houses had been combined to make the house and four destroyed to make the garden. The exterior walls were untouched so that from the road far below it was indistinguishable from the violet gray mass of the town*» [9]. – «Місце, де вона стояла, було колись центром гірського селища Тарм. На цій скелі донедавна тулилася купка селянських хатин; п'ять із них об'єднали в одну споруду – віллу, а чотири знесли й на їхньому місці посадили сад. Огорожу, однак, лишили стару, і тому знизу, з шосе, садиба не вирізнялася з-поміж фіолетово-сірого скупчення тармських будинків» [10]. У цьому прикладі перекладач логічно припускає, що розкішну віллу побудували саме в центрі колишнього селища, а не десь в дальньому кутку. Також логічний зв'язок причини та наслідків бачимо у перекладі уривку стосовно огорожі – оскільки вона була *untouched*, вона й залишилася старою.

Компенсація як яскрава та вимоглива трансформація наявна у декількох прикладах. «*After lunch they were both overwhelmed by the sudden flatness that comes over American travellers in quiet foreign places. No stimuli worked upon them, no voices called them from without, no fragments of their own thoughts came suddenly from the minds of others, and missing the clamor of Empire they felt that life was not continuing here*» [9]. – «Після ленчу їх раптом охопило тоскне заціпеніння, знайоме багатьом американцям, які потрапляють у тихий закуток чужого краю. Ніяких спонук до дії, голосів, на які треба озиватися, ані уривків власних думок, почутих зненацька від когось, – світ ніби завмер,

*і життя припинило свій плін» [10]. Вилучивши згадку про імперію (американську), перекладач компенсував її посиланням на **весь світ взагалі**.*

Висновки із дослідження і перспективи в цьому напрямку. Проаналізувавши використані трансформації у перекладі українською мовою опису локусів (300 одиниць) роману С.Фітцджеральда «Ніч лагідна», ми можемо зробити висновок, що найчастіше автор вдавався до транскрибування 50%, конкретизації та генералізації – 22%, додавання – 10%, вилучення – 8%, логічного розвитку – 5%, компенсацією – 5%. Роман «Ніч лагідна» відзначається наявністю великої кількості різноманітних стилістичних засобів – як на син-

таксичному, так і на лексичному рівні. Стилiстичнi засоби в романi використовуються для створення образностi тексту, а вмiле володiннями усiма названими прийомами полегшить завдання перекладача якомога вiрно передати певний художнiй образ з вихiдного тесту до тексту перекладу. Проведений нами аналіз українського перекладу роману «Ніч лагідна» дає підстави стверджувати, що досягнення семантико-стилістичної рівноцінності під час перекладу є надзвичайно складним завданням, зважаючи на відмінності у виражальних засобах англійської та української мов. Перспективи дослідження вбачаємо в аналізі перекладу різних описів однакових локусів.

Список літератури:

1. Астапенко І. Художній час і простір Емми Андiєвської. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Філологія. Вип. 2(36). 2016. С. 34–37.
2. Барабаш С., Барабаш В. Часопросторова модель пейзажу Ліни Костенко: процесуальність і подійність. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*: Зб. наук. пр. ф-ту лінгвістики Гуманітар. ін-ту Нац. авіаційного ун-ту. 2005. Вип. 11. С. 298–308.
3. Гострик Л. Категорії Простору і Часу в «моделі світу» Дмитра Павличка (на матеріалі збірки інтимної лірики «Золоте ябко»). *Античність Сучасність (питання філології)*: Зб. наук. пр. Донецьк, 2001. Вип. 2. С. 21–26.
4. Павельєва А. К. Проблеми вивчення літературознавчих категорій «художній час» і «художній простір»: теоретико-методологічний аспект. *Тези 72-ої наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету, присвяченої 90-річчю Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»* (Полтава, 21 квітня – 15 травня 2020 р.). Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2020. Т. 1. С. 231–232.
5. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням (до постановки питання). *Дух і літера*. № 11-12. С. 196–2014. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5761/Maksy%60m_STRIXA_UKRAYiNS%60KY%60J_XUDOZhNIJ.pdf
6. Тіліга А. Ю. Відтворення топоніміки як складової фантастичної художньої картини світу в англо-українських перекладах. *Філологічні трактати : наук. журнал*. Суми : СумДУ. 2012. Т. 4, № 2. С. 114–118.
7. Шачковська Т. Ю. Відтворення хронотопних індикаторів побуту при перекладі роману Люсі Монтгомері «Енн із зелених дахів» [Електронний ресурс]. XVII Міжнародна конференція «Політ. Сучасні проблеми науки». Напряв «Гуманітарні науки». Т. 1. URL: <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/27052/1Шачковська%20Т.Ю.pdf>
8. Фітцджеральд Ф. Скотт. Ніч лагідна / переклад з англійської: Мар. Пінчевський. Харків : Фоліо, 2001, 2016. 412 с. <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=1166>
9. Fitzgerald F.S. Tender is the night: [novel]. <https://booksonline.com.ua/view.php?book=144274>

Panchenko O. I. PECULIARITIES OF UKRAINIAN TRANSLATION OF LOCI DESCRIPTION IN THE NOVEL BY S. FITZGERALD

The problem of the locus is interdisciplinary and becomes important both in philological research and for expanding the general vision of the world. The loci indicated in a popular work of fiction become the property of all readers. The study of the features of the loci description of S. Fitzgerald's novel «Tender is the Night» and the use of transformations in their translation into Ukrainian is relevant. The problem of space and time has worried mankind for many centuries. In modern philology it is one of the central ones. The study of the problems of artistic mastering of time and space is carried out in works authored by S. Barabash, V. Barabash, L. Gostryk, V. Korkishko, T. Shachkovska and many others. They indicate that time and space, being the most important characteristics of real reality, pervading everyday life and people's consciousness, act as objective conditions for the existence of an artistic work; play a huge role in the formation of the writer's worldview and worldview and thereby determine the features of building an individual author's picture of the world. In modern science, there are various theories of artistic space, but all of them confirm the close connection of time and space in the artistic text. The purpose of the article is to analyze the peculiarities

of the Ukrainian translation of the description of the loci of S. Fitzgerald's novel «Tender is the Night». This work gives the reader the opportunity to enjoy the artistic description of France, Italy and other places. The article analyzes the transformations used in the Ukrainian translation of the description of loci (300 units) of the mentioned novel (proper names of cities, countries, mountains, seas, oceans, loci of buildings, transport, etc.). After analyzing the transformations used in the Ukrainian translation of the description of the novel's loci, we conclude that most often the author resorted to transcribing 50%, concretization and generalization – 22%, addition – 10%, removal – 8%, logical development – 5%, compensation – 5%. We can see the prospects of the research in the analysis of the translation of different descriptions of the same loci.

Key words: *locus, artistic work, translation, translational transformation.*